RAVON

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 45 | oktober 2020

Campagne Power To The Paling

Reptielen monitoren in Drenthe

Poelenonderhoud

Ruïnehagedissen

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en de Meetprogramma's Amfibieën, Reptielen en Zoetwatervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600 (Nijmegen)
020-5257331 (Amsterdam)

Aanmelden
Ga naar **www.ravon.nl/nieuwsbrief** om u aan te melden voor de digitale editie van Schubben & Slijm.
Stuur een mail naar **kantoor@ravon.nl** om u aan te melden voor de print editie.

Adreswijzigingen
kunt u doorgeven aan **kantoor@ravon.nl**

Foto omslag:
Schieraal (Foto: blikonderwater.nl)

Redactie:
Edo Goverse (NEM Meetprogramma Amfibieën)
Ingo Janssen (NEM Meetprogramma Reptielen)
Jan Kranenbarg (NEM Meetprogramma Zoetwatervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee:
Annemarieke Spitzen, Aran Uijthoven
Astrid Kant, Astrid van Tubbergen
Bas Koomen, Ben Crombaghs
Boukje Ypma, Cees van Wijgerden
Cees van der Leeuw, Dick Willems
Elly van der Heijden, Els Fransen
Fons Koomen, Gerrit Kolenbrander,
Gert-Jan Smit, Gijs Koomen, Gré ter Woord
Harrie Kesseler, Herman Horstman
Jacobien Donkers, Jeltje Berendsen
Judith Vinkesteijn, Jo Houben
Johan Stuart, Jöran Janse
KNNV afd. Delfland,, Lonneke van Leest
Marcel van Leest, Marianne Mol
Marlies Lennaerts, Mick Vos
Naomi Lambrikx, Niek Peppelman
Paul Snoeren, Pieter Mueller
Rémon ter Harmsel, Rien de Keijzer
Roanne Frerejean, Ronald de Boer
Ronald Messemaker, Simone Hellenberg
Thijs van Groenesteijn, Tim van Wagensveld
Ton Lennaerts, Vincent Schaaphok, Wim Andela

Vormgeving en opmaak:
Content Innovators, Den Haag

Druk: Veldhuis

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C004472
www.fsc.org

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Op zoek naar vissen en amfibieën in Natura 2000-gebieden
4 Hazelworm met jonkies op fietspad
4 Ringslangen duiken op in Delfland en Alblasserwaard
5 Campagne Power to the Paling
5 Stand van zaken knakaalonderzoek
6 Reddingsactie grote modderkruiper
7 Snoekenbeet
7 Goudvis in Heienbeek
8 Levendbarende hagedis in Sinderen
8 Oproep invoeren tellingen Meetprogramma's Amfibieën en Reptielen
9 Blauwe reiger vangt kamsalamanders en heikikkers
10 Poelenonderhoud
11 Meten is weten
12 Muurhagedissen op nieuwe locaties
12 Blauwe boomkikker in de Mortelen
12 Bonte kikker
13 Forse meerkikker
13 Boompad
13 Zwemmen met salamanders
14 Geelbuikvuurpadden monitoren
15 Vacante trajecten: Drenthe
16 Padden-kroos rit
16 Buitenbeentje
17 Ringslang in de knoop
17 Adder met kiezeltjes
18 Gekko's overleven Nederlandse winter
18 Visexcursie Friese Vrijwilligersdag Natuur
19 Uit de validatiefabriek: ruïnehagedissen
20 Hazelworm in de duinen
20 Onbekend slangenhemd
21 Zeer bedreigde Antilliaanse leguaan geboren in Blijdorp
22 Activiteiten
23 Vrijwilliger aan het woord: Cees van der Leeuw
24 De Kaukasische dwerggrondel

05

10

15

19

Op zoek naar vissen en amfibieën in Natura 2000-gebieden

Sinds 2018 coördineert RAVON de monitoring van verschillende Natura 2000-gebieden in Gelderland en Noord-Brabant. Verspreid over de provincies wordt hierbij gezocht naar soorten als kamsalamander, rivierdonderpad, beekprik, bittervoorn, kleine en grote modderkruiper. Na enkele jaren met hete en droge voorjaren en zomers, lijkt het erop dat veel soorten het moeilijk hebben, zelfs in de natuurgebieden die zijn aangewezen als belangrijk leefgebied. Het droogvallen van poelen, sloten en beken resulteren in mislukte voortplantingsseizoenen van amfibieën en het lokaal verdwijnen van vissoorten. Onder meer op de Veluwe en het Korenburgerveen zijn veel wateren drooggevallen. De monitoring in de natuurgebieden is dus ook erg belangrijk om de effecten van de droge jaren goed in beeld te brengen.
Een deel van de gebieden wordt al door vrijwilligers gemonitord. Ook in 2021 wordt de monitoring vervolgd. Hulp hierbij is zeer welkom! RAVON verzorgt de benodigde vergunningen, het veldmateriaal en indien nodig training en opleiding. Heb je interesse om mee te helpen? Kijk voor meer informatie op **https://ravon.nl/Tellen/Natura2000** en meld je aan! Naar verwachting wordt vanaf 2021 ook in Friesland en Overijssel gestart met monitoring door vrijwilligers in verschillende Natura 2000-gebieden.

Kamsalamander en rivierdonderpadden. (Foto's: Jelger Herder)

Herkenningskaart ziektes

Bij dit nummer treft u een nieuwe 'Herkenningskaart ziektes' aan.
Deze herkenningskaart is inmiddels ook gratis te downloaden op
www.ravon.nl/herkenningskaarten

Hazelworm met jonkies op fietspad

Uit Nationaal Park Zuid-Kennemerland worden sinds begin 1900 hazelwormen gemeld en inmiddels is de soort wijdverspreid aanwezig tussen de Heerenduinweg (IJmuiden) en de Zeeweg (Overveen) en wordt als ingeburgerd beschouwd.

Medio augustus zag Gert-Jan Smith tussen ingang Duin en Kruidberg en Strandslag Zeeweg vlak voor het Cremermeer op het fietspad een soort slangetje. Omstanders herkende het als hazelworm. Met gepaste afstand is het diertje bekeken. Halverwege het lichaam zat een beetje bloed en bij nadere beschouwing bleek dat er een jonkie aan vast kleefde! Iets verderop werd een tweede juveniel exemplaar gezien.

Wat ervoor gezorgd heeft dat een hazelworm op dit fietspad twee jonkies heeft gebaard zal onduidelijk blijven. Mogelijk aangereden door een fietser? Gewoonlijk baren hazelwormen hun jonkies op een beschutte plek. De dieren zijn na het maken van een foto veilig in de berm geschoven.

(Foto: Gert-Jan Smith)

Hazelwormen hebben een relatief verborgen levenswijze en worden daarom niet gemakkelijk levend open en bloot gevonden. En een pas geboren hazelworm, dat is een 'once in a lifetime' waarneming!

Ringslangen duiken op in Delfland en Alblasserwaard

In Nieuwsbrief 46 van Natuurlijk Delfland konden wij lezen dat er een (oostelijke) ringslang was waargenomen op 1 juli te Bleiswijk. Voor zover bekend de eerste ringslang in Delfland na 2000. En op 27 juni zag Boukje Ypma in Hoogblokland een doodgereden ringslang op fietspad Den Beemd. Uit die hoek (Alblasserwaard) zijn nagenoeg geen ringslangen bekend dus ook deze waarneming is voor RAVON zeer waardevol.

Dus blijf dit soort waarnemingen vooral doorgeven en invoeren op **Waarneming.nl** of **Telmee.nl**.

NB
In ons tijdschrift RAVON 78 (sep 2020) is een artikel opgenomen over de (oostelijke) ringslang. **www.ravon.nl/tijdschrift**

(Foto: Boukje Ypma)

Campagne Power to the Paling van start

In oktober 2020 start de campagne "Power to the Paling": een initiatief van RAVON en de Good Fish Foundation. En dat is nodig, want het zal voor de lezers van Schubben & Slijm geen verrassing zijn dat het niet goed gaat met de paling. De afgelopen decennia is het bestand met 90% afgenomen.

Wat doen we al?
RAVON houdt zich o.a. bezig met het verbeteren van vispassages, het opheffen van migratie barrières, glasaalmonitoring, knakaalmonitoring en het aanleggen van aalreservaten. De Good Fish Foundation maakt zich sterk tegen de illegale handel in glasaal.

Bewustwording
Maar er is meer nodig. Het grote publiek weet namelijk helemaal niet dat het zo slecht gaat met de paling. Daarom is het belangrijk om te vertellen dat de paling ernstig bedreigd wordt. Ook aan de beleidsmakers in Den Haag en Brussel. Alleen dan kunnen we er wat aan doen!

Teken daarom de petitie op www.powerpaling.nl en word palingsupporter! Delen wordt gewaardeerd.

Stand van zaken knakaal-onderzoek

Begin dit jaar is door RAVON en Sportvisserij Nederland een onderzoek gestart om dode vissen op rivierstrandjes te inventariseren. De aal is hierbij de belangrijkste doelsoort. Met name van deze soort worden soms grote hoeveelheden geknakte dieren aangetroffen, vandaar de naam knakaal.

Zowel de schroeven van schepen als de turbines in waterkrachtcentrales kunnen de oorzaak zijn. Met behulp van vrijwilligers wordt dit onderzocht. Steeds meer mensen zijn hierbij actief. Inmiddels zijn tientallen aangespoelde alen aangetroffen en daarnaast ook soorten als Atlantische forel, barbeel, snoekbaars, Europese meerval en zeeprik.

Omdat de uittrek van schieraal meestal na september piekt wordt in de herfst veel knakaal verwacht. Meer informatie over dit onderzoek is te vinden op **www.ravon.nl/knakaal**. Hier kun je je ook aanmelden als je als vrijwilliger trajecten wilt aflopen voor dit project.

De aangespoelde zeeprik op een Waalstrandje in de Bommelwaard nabij kasteel Loevestein die op 2 juli werd gevonden door Cees van Wijgerden tijdens zijn wekelijkse schoonmaakronde op de Waal- en Maasstrandjes. (Foto: Cees van Wijgerden)

Aangespoelde knakaal op een Waalstrandje. (Foto: Roanne Frerejean)

RAVON heeft geld gekregen van de Nationale Postcode Loterij ter ondersteuning van het project 'Red Onze Paling' voor de jaren 2019-2021. Dit project voeren wij samen met de Good Fish Foundation uit.

Reddingsactie grote modderkruiper

Grote modderkruipers zijn aangepast aan het leven onder extreme omstandigheden. Zelfs tijdelijke droogval kunnen ze overleven door zich in te graven in vochtige modder. Korte droogval tegen het einde van de zomer hoeft dan ook geen probleem te zijn voor de soort. Sterker nog, doordat andere vissoorten waaronder roofvissen als snoek hier niet tegen bestand zijn, geeft dit de grote modderkruipers een voordeel.

De dijksloot bij Zevenaar is een voorbeeld van een water waar een populatie grote modderkruipers voorkomt maar jaarlijks ook delen droogvallen. Dit jaar bleek eind augustus het grootste deel van de sloot drooggevallen en stond er enkel nog water in een klein stuk voor het gemaal en in de betonnen bak bij het gemaal zelf. Om te voorkomen dat de modder in de betonnen bak zou komen waardoor het gemaal niet meer zou kunnen functioneren wilde het waterschap dit uitbaggeren.

De drooggevallen dijksloot.

Het diepere stuk ligt achter het rooster, gescheiden door een houten balk van het water voor het gemaal.

Één van de overgezette grote modderkruipers.

Om de grote modderkruipers te sparen is in overleg met het waterschap besloten de baggerwerkzaamheden te beperken tot anderhalve meter. Na het baggeren bleek er nog een kleine laag water te staan in het uitgebaggerde stuk, gescheiden van wat dieper water achter het rooster rond het gemaal. Omdat de kans op predatie van de grote modderkruipers door bijvoorbeeld reigers vrij groot was bij het kale uitgebaggerde stuk is besloten de grote modderkruipers te vangen en naar het diepere stuk achter het rooster te zetten. In totaal zijn er binnen een half uur 28 grote modderkruipers van verschillende leeftijden en 7 zeelten gevangen en overgeplaatst.

Gerrit Kolenbrander & Jöran Janse

Snoekenbeet

Na het lezen van een artikel van Arthur de Bruin (RAVON) en Matthijs de Vos (Waterschap Rijn en IJssel) met als titel 'Onder water bruist een verborgen wereld' op 30 augustus jl. in het Reformatorisch Dagblad-magazine stuurde Rien de Keijzer ons het volgende spannende verhaal.

'In uw artikel schreef u dat snoeken echt individuen met karakter zijn. Van sommige snoeken denk je: nou, straks valt-ie me nog aan. In de zomer van 2016 ben ik dus aangevallen door een grote snoek.

Ik was in de rivier De Linge tussen Gellicum en Asperen aan het zwemmen. Ongeveer 2,5 meter uit de kant werd ik door een grote snoek in mijn hand gebeten. Dat was wel even schrikken. Ik denk dat hij mijn trouwring heeft gezien en daarnaar hapte. Ik

(Foto: Rien de Keijzer)

heb mijn hand uit zijn bek getrokken en daarbij mijn hand open gehaald (zie foto). Hoe lang hij was heb ik niet kunnen zien, maar wel dat hij een grote kop had.'

Goudvis in Heienbeek

Soms zijn blauwe reigers wel aardig!

Op het Nationaal Park Veluwezoom worden de verschillende wateren (vijvers, poelen ed.) al bijna 30 jaar geïnventariseerd op onder andere "onze" doelsoorten. In de vijvers op de landgoederen worden meestal algemene soorten zoals gewone pad, bruine kikker en kleine watersalamander aangetroffen en soms driedoornige stekelbaars. In enkele wateren is in het verleden karper, zeelt, rietvoorn, baars en snoek uitgezet. De laatste jaren neemt het aantal waarnemingen van groene kikkers toe (alle gevangen dieren zijn tot nu toe als bastaardkikker gedetermineerd), vermoedelijk zijn deze ook uitgezet of uitgezwermd vanuit tuinvijvers.

(Foto's: Ronald de Boer)

Goudvissen

De Alpenwatersalamanders op landgoed Heuven in Rheden in twee middels een overloopbuis verbonden (bron-) bosvijvers, zijn met zekerheid uitgezet. In het verleden zijn hier ook al wat waterplanten geïntroduceerd, waarvan het watervorkje, samen met eendenkroos in de zomer een dikke groene laag vormt. Vis is hier nooit aangetroffen, tot half april van dit jaar in de "bovenste" van de twee vijvers vier goudvissen van ongeveer 15 cm groot werden gezien. Natuurlijk werd dit bij de beheerder (Natuurmonumenten) gemeld, maar een gezamenlijke vangactie kon nog niet worden ingezet. Omdat de vissen zich steeds op dezelfde (zonnige) plek ophielden, werd een week later door mij gepoogd ze te vangen. Met het schepnet bleek het echter een onmogelijke opgave om ook maar in de buurt te komen en ook met een kruisnet lukte het niet.
Half juni liep ik weer eens om de vijver en zag daar aan de overkant een blauwe reiger opvliegen, deze ging een paar meter verderop aan de rand van de vijver, die inmiddels bedekt was met een laag kroos en watervorkje, staan. In eerste instantie was ik hier niet zo blij mee omdat deze vogel natuurlijk ook wel eens een ringslang pakt. Maar toen ik een tijdje later langs de kant waar de reiger was neergestreken terugliep veranderde mijn mening. De vogel stond met een dikke goudvis in de bek langs de oever. Omdat ik te dicht naderde en ook andere mensen belangstelling voor het tafereel hadden, liet hij de dode goudvis vallen. In deze tijd helaas geen ringslangen gezien. Ik hoop dan ook dat de blauwe reiger de goudvissen inmiddels heeft opgeruimd en dan niet verder op jacht gaat op deze plek én natuurlijk dat de goudvissen niet voor nageslacht hebben gezorgd. In dat geval moeten we toch wat grover materiaal inzetten om deze exoot weg te vangen.

Ronald de Boer

Levendbarende hagedis in Sinderen

Nieuwe vindplaats of toch niet...?

Half augustus, ik was net terug van een weekje familievakantie in Drenthe, zat ik op Facebook te kijken of ik nog ik nog iets gemist had in de tussentijd. Een van de poeleigenaren, bij wie ik elk jaar kom monitoren, had een mooie foto geplaatst van een levendbarende hagedis die bij hem in de buurt was gezien. Ik stuurde hem gelijk een berichtje of hij de precieze vindplaats kon aangeven, dan zou ik deze waarneming kunnen doorgeven aan de RAVON. Bij mijn weten was er namelijk daar in Sinderen e.o. niet eerder een zichtwaarneming van deze soort gedaan.

Ik kreeg gelijk bericht terug met de exacte vindplaats en toestemming om deze, met foto en al, door te sturen. Eerst maar naar regiocoördinator Gerrit Kolenbrander gestuurd. Deze was blij met de waarneming en stuurde deze door naar Edo Goverse voor bevestiging of het inderdaad om een nieuwe vindplaats ging.

Een paar dagen later kreeg ik bericht van Edo: helaas geen nieuwe vindplaats, maar wel weer de eerste waarneming sinds 1993! Hij stuurde een kaartje mee met de plekken van waarneming destijds. Van de jaren daarvoor zijn er, voor zover bekend, geen waarnemingen van levendbarende hagedis geweest. Toch leuk om na 27 jaar eindelijk deze soort weer te kunnen melden!

Op verzoek van Edo heb ik nog even navraag gedaan over bijzonderheden van de vondst. De betreffende poeleigenaar bleek de hagedis niet zelf gevonden te hebben, maar het was zijn zoon. Deze was bezig met een controle onder het fietsbruggetje in de buurt, waar altijd een aanwijzing ligt voor een geografisch spel. Hij keek onder de brug om te kijken of dit nog het geval was en zag hem toen zitten. En gelukkig kon hij - ter bewijs - het hagedisje ook nog prachtig op de foto krijgen.

Bij nadere bestudering zag ik dat de vindplaats wel een nieuw kilometerhok betrof, vergeleken met de waarnemingen van 1993 die in een aansluitende kilometerhok waren gedaan. Toch nog een beetje nieuw dus...

Jeltje Berendsen RAVON-vrijwilliger

Levendbarende hagedis na 27 jaar weer waargenomen in Sinderen. (Foto: Niek Peppelman)

Oproep invoeren tellingen

Een grote kans dat het monitoringsseizoen iets anders is verlopen vanwege de Covid-19-crisis. Als eerste hopen we vanuit RAVON dat iedereen in goede gezondheid verkeert. Alle excursies en groepsactiviteiten zijn vanuit RAVON gecanceld. Tellers zijn gevraagd alleen op pad te gaan en vooral ook de RIVM-regels te volgen. Tijdens de lock down zijn diverse natuurgebieden op slot gegaan, soms ook voor de vrijwilliger. Dat is overmacht. Gelukkig is monitoren iets van lange adem. Volgend seizoen nieuwe kansen! Aan de andere kant hebben enkele waarnemers zich gemeld dat ze niet naar hun werk mochten en juist de tijd hadden om extra te monitoren.

Het monitoringsseizoen zit er dus op en daarmee is het tijd om de gegevens te verwerken voor verder gebruik zoals het bereken van de indexen. De meeste reptielen en amfibieën hebben inmiddels hun winterrustplekken opgezocht. Alleen de tellers van de vuursalamander kunnen nog aan de bak zodra het gaat regen. Voor deze soort is het najaar een belangrijke periode.

Bij deze de oproep de tellingen door te geven via de beschikbare invoerportalen. Vul ook je bezoek in als er geen waarnemingen zijn gedaan. Ook zo'n nul-waarneming (de meest ondergewaardeerde waarneming die er is!) heeft zijn waarde en functie:

- **https://reptielen.meetnetportaal.nl/**
- **https://amfibieen.meetnetportaal.nl/**

Loop je tegen problemen aan, of zijn er vragen? Mail de coördinator of gebruik het contactformulier van het portaal. Het is uiteraard erg jammer als er tellingen zijn uitgevoerd maar de waarnemingen blijven in een notitieboekje staan.

Edo Goverse
(e.goverse@ravon.nl)

Blauwe reiger vangt kamsalamanders en heikikkers

Jaarlijks zetten wij onze schuiltent bij een plasdras-gebied aan het Hoogeind, Leerdam, neer om weidevogels te fotograferen. Dit plasdras-gebied beslaat één hectare en is gefaciliteerd door het Agrarisch Natuurbeheer Den Hâneker. Het aflezen van kleurringen bij grutto's is daar een belangrijk onderdeel van. Zoals elk jaar wordt het water begin maart met een zonnepomp op het land gepompt. Vanuit de schuiltent hebben we dan een goed overzicht over het plasdras-gebied en horen we rond de tent verscheidene heikikkers roepen. En dit jaar ontdekten we meer...

De ondieptes langs de rand van het plasdras, waar het gras nog boven het wateroppervlak uitsteekt, is favoriet bij samenscholende heikikkers. Dat dit ook ongenode gasten trekt laat zich raden. Op 31 maart van dit jaar zagen wij een blauwe reiger langs de randen foerageren en herhaaldelijk iets op pikken. De reiger was op dat moment nog vrij ver van de schuiltent vandaan en we konden niet goed zien wat er opgepikt werd.

Naarmate de blauwe reiger dichterbij kwam hield ik de vogel met camera in de gaten. Ik probeerde het stootmoment met de snavel in het water vast te leggen en uiteindelijk lukte dat. Ik zoomde in op de display van de camera en zag tot mijn verbazing dat de blauwe reiger een kamsalamander te pakken had. Uiteindelijk ving de reiger met enige behendigheid drie kamsalamanders en vijf heikikkers.
Ik wist dat op het boerenerf achter de boerderij kamsalamanders en ringslangen voorkwamen. Dat deze plasdras voor kamsalamander en andere amfibieënsoorten een belangrijke plek was wisten we niet. Uiteindelijk is het balletje gaan

Kamsalamanders en heikikkers ontdekt dankzij een foeragerende blauwe reiger. (Foto's: Astrid Kant)

rollen en heeft het collectief samen met de boerenfamilie en RAVON afgesproken dat de plasdras tot eind september met water gevuld blijft zodat amfibielarven de kans krijgen zich te ontwikkelen tot juveniele dieren.

Ronald Messemaker & Astrid Kant

Naschrift
Na afstemming is op advies van Rémon ter Harmsel van RAVON inderdaad besloten de plasdras tot het eind van de zomer op peil te houden. Hij is samen met Thijs Schippers en de coördinator van het collectief op 6 juli nog wezen scheppen op zoek naar larven, maar deze zijn niet gevonden. Het blijft gissen of de dieren zich succesvol hebben voortgeplant, maar dat het een zeer interessante plek voor ze is moge duidelijk zijn. Hopelijk volgend jaar opnieuw!

Poelenonderhoud

Toen in 2007 de atlas Reptielen en amfibieën van Gelderland uitkwam, waren Fred Wielink en ik verbaasd dat er bij ons in de buurt witte vlekken (gebieden zonder waarnemingen) waren voor bijna alle soorten. Gezamenlijk zijn we toen heel veel poelen en sloten langs geweest om die te inventariseren.

Vlakbij de kerk van Oud Zevenaar kwamen we midden in een groot rietveld in een poeltje ter grootte van een wasteil nog kamsalamander tegen.
We hebben daarop contact opgenomen met de gemeente die op ons verzoek deze poel en nog een andere heeft uitgebaggerd.
Maar zoals dat meestal gaat groeit zo`n poel in no time opnieuw dicht. We hebben daarom samen met nog een paar andere mensen een werkgroepje opgericht dat tot doel heeft deze poelen en de omgeving daarvan vrij te houden van begroeiing. De dorpsraad had nog geld over waar we twee bosmaaiers van konden kopen en een rietmaaier waarmee we onder water kunnen maaien. Als je het riet en de lisdodde net onder de waterlijn afsnijdt verdrinkt het en komt er minder van terug. De werkzaamheden voeren we uit vanaf eind juli, het is dan nog warm genoeg voor eventueel in het water aanwezige dieren om weg te vluchten voor de rietmaaier.

Het schonen van poelen is een prima activiteit voor de wintermaanden. De poelkikker is dit jaar in alle tien Zevenaarse poelen waargenomen. (Foto's: Gerrit Kolenbrander & Jelger Herder)

Op deze manier hebben we het dichtgroeien van de poelen kunnen voorkomen. Inmiddels maaien we in de gemeente Zevenaar 10 poelen waarvan er dit jaar 8 bezet waren met kamsalamander en in alle poelen poelkikker voorkomt. Andere voworkomende soorten zijn kleine watersalamander, gewone pad, bruine kikker en het groene kikker complex. Daarnaast onderhouden we met de werkgroep ook een sloot met grote modderkruipers waarbinnen we plas-drassituaties creëren en onderhouden.

Gerrit Kolenbrander

Met het project **poelen.nu** stimuleert RAVON het beheer van poelen. Je kunt een steentje bijdragen door de toestand van poelen op de kaart te zetten. Zo weten we waar beheer het meest nodig is. We werken samen met provinciale landschappen om het gewenste beheer ook uitgevoerd te krijgen. Kijk eens op **poelen.nu**, waar je ook informatie vindt over de aanleg en het beheer van poelen.

poelen·nu

Meten is weten

Hoe lang worden kleine watersalamanders en hoe zwaar worden padden? Het zijn feiten over onze soorten die zijn op te zoeken in de literatuur. De daarin gegeven lengtes en gewichten zijn echter veelal afkomstig uit buitenlandse studies. Naar de lengtes en gewichten van amfibieën in Nederland is heel weinig onderzoek gedaan. RAVON wil deze informatie graag verzamelen en vastleggen.

In het voorjaar van 2020 was de gemiddelde lengte van gewone pad in de Hatertse Vennen 61 mm voor mannetjes en 71 mm voor vrouwtjes (gegevens uit stage Lars Vane).

Lichaamslengte van gewone pad.

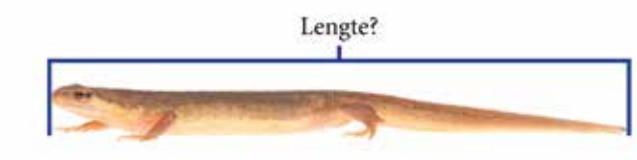
Historische gegevens

Bij RAVON zijn studies bekend uit de Hatertse Vennen en de Hamert waar in de jaren zestig, zeventig en tachtig van de vorige eeuw grote hoeveelheden gewone padden en vinpootsalamanders zijn gemeten. Historische datasets zijn van grote waarde omdat daarmee eventuele veranderingen inzichtelijk kunnen worden gemaakt. Mocht iemand nog historische gegevens hebben (ook recenter) van lengtes en gewichten van amfibieën uit bijvoorbeeld onderzoeken of van paddenoverzetacties, dan houden wij ons van harte aanbevolen.

Help mee nieuwe gegevens verzamelen

Bij overzetacties van paddenwerkgroepen worden jaarlijks honderden tot duizenden dieren per locatie overgezet. Dit biedt de unieke kans om een deel van deze dieren te meten. Door dit op meerdere locaties en gedurende meerdere jaren te doen kunnen waardevolle gegevens verzameld worden met een landelijke spreiding.

Afgelopen jaar hebben twee studenten voor RAVON gegevens verzameld in de Hatertse Vennen en de Hamert. Daarbij lag de focus op de gewone pad en vinpootsalamander om de vergelijking met de historische gegevens te kunnen maken. Van andere soorten zoals knoflookpad, rugstreeppad en kamsalamander zijn eveneens gegevens verzameld. Voor 2021 zoeken wij opnieuw vrijwilligers of studenten (MBO) die in de voortplantingsperiode van amfibieën (februari tot mei) een bijdrage willen leveren. Ook mensen die niet bij een paddenwerkgroep zijn aangesloten kunnen een bijdrage leveren. Op een gestandaardiseerde manier alle dieren in je tuin(vijver) opmeten levert ook een mooie gegevensreeks.

Totale lengte van kleine watersalamander.

Hoe zwaar kan een bruine kikker worden?

Wat kunnen we met de data?

In de eerste plaats is het goed dergelijke gegevens vast te leggen voor de verschillende soorten in de Nederlandse situatie. Bij voldoende locaties kan er bijvoorbeeld gekeken worden of amfibieën gemiddeld groter worden op de voedselrijke kleigronden in vergelijking tot voedselarme zandgronden. Daarnaast kunnen we door de gegevens goed vast te leggen kijken of er veranderingen in de tijd optreden. In 2019 is een onderzoek verschenen in Ecology Letters waarbij van 70.000 verzamelde vogels de verandering in lengtes is bekeken. Hieruit bleek dat voor alle soorten gold dat ze kleiner waren geworden (2.4%) en iets langere vleugels hadden gekregen (1.3%). De onderzoekers relateren dat aan de klimaatopwarming. Dieren in koudere streken zijn in de regel groter omdat ze dan beter in staat zijn warmte vast te houden. Of er ook dergelijke verbanden zijn voor koudbloedige amfibieën is onbekend. Er is echter maar een manier om daarachter te komen en dat is meten.

Heb je nog oude gegevens, of wil je een bijdrage leveren bij het verzamelen van nieuwe gegevens via bijvoorbeeld een padden-werkgroep of stage dan kun je vrijblijvend contact opnemen met **j.herder@ravon.nl** of **a.spitzen@ravon.nl**

Jelger Herder & Annemarieke Spitzen
(Foto's: Jelger Herder)

Muurhagedissen in 1. Lelystad. (Foto: Aran Uijthoven) 2. Reuver. (Foto: Herman Horstman) 3. Boskant. (Foto: Lonneke en Marcel de Leest) 4. Zaltbommel. (Foto: Thijs van Groenesteijn)

Muurhagedissen op nieuwe locaties

In Schubben & Slijm 38 werd aandacht besteed aan muurhagedissen op afwijkende locaties. Zo ontvingen wij ook dit jaar weer verschillende meldingen. Inmiddels is het aantal locaties waar muurhagedissen in Nederland opduiken buiten het normale leefgebied in Zuid-Limburg ruim de zestig gepasseerd.

Gelukkig sturen waarnemers meestal bewijsplaatjes mee en konden een aantal waarnemingen worden gedetermineerd als ruïnehagedis, zie rubriek Uit de Validatiefabriek in dit nummer. Vier nieuwe locaties van muurhagedissen die we hier graag willen melden zijn:

- Een tuin in Lelystad op 23 juni 2020 door Aran Uijthoven, de eerste melding van een muurhagedis in Lelystad. (NB Bij RAVON ontvangen we wel regelmatig waarnemingen van zandhagedissen langs de Randmeren en in het Roggebotsbos waar deze soort is uitgezet.)
- Een tuin in Reuver op 7 juli door Herman Horstman op 1,3 km afstand van een andere locatie in Reuver die in 2019 was gemeld. Op deze nieuwe locatie blijkt de muurhagedis al jaren voor te komen.
- Een tuin in het dorpje Boskant (Gemeente Meierijstad, Brabant) op 6 augustus 2020 door Lonneke en Marcel de Leest.
- Een kantoor op het industrieterrein in Zaltbommel op 13 augustus 2020 door Thijs van Groenesteijn.

Deze hagedissen zijn waarschijnlijk via transport of uitzettingen op deze locaties terecht gekomen.

Blauwe boomkikker in de Mortelen

Na een tip van een kennis zijn Gijs Koomen en zijn vader Bas op 18 juli op zoek gegaan naar boomkikkers in de Mortelen bij Oirschot. Naast acht groene exemplaren, variërend in formaat, zagen ze ook deze boomkikker met een kleurafwijking, prachtig blauw. Hierover is in ons tijdschrift RAVON 43 (maart 2012) een artikel verschenen. De afgelopen jaren heeft RAVON regelmatig meldingen ontvangen van blauwe boomkikkers uit de Doort bij Echt (ruim 70 km afstand van Oirschot), maar nog nooit uit de Mortelen. Een bijzondere waarneming dus die we in ons archief opnemen.

Blauwe boomkikker in de Mortelen bij Oirschot op 18 juli 2020 om 08.35 uur. (Waarnemer: Bas Koomen; Foto: Gijs Koomen).

Bonte kikker

Marianne Mol stuurde 9 augustus een foto van een apart getekende kikker in haar tuin in Zaamslag (Zeeuws-Vlaanderen) met de vraag welke soort het is. Het lijkt te gaan om een extreem afwijkend getekende bruine kikker, met naast een raar gemarmerd kleurpatroon en ook nog grote melanomen op zijn rug. Van bruine kikkers is bekend dat ze een zeer gevarieerde tekening kunnen hebben. De door Marianne gefotografeerde kikker heeft wel een heel bijzondere tekening.

(Foto: Marianne Mol)

Forse meerkikker

Regelmatig komen er bij de helpdesk van RAVON meldingen binnen van Amerikaanse stierkikkers. Tot nu toe blijkt het altijd te gaan om flink uit de kluiten gewassen groene kikkers.

Ook Wim Andela dacht bij het zien van deze forse meerkikker op 30 mei 2020 in een vijver te Leeuwarden aan een stierkikker maar zag al snel de licht rugstreep die kenmerkend is voor groene kikkers. Download de Herkenningskaart Amerikaanse stierkikker versus groene kikker als je de determinatiekenmerken nog eens wilt bekijken. **www.ravon.nl/herkenningskaarten**

Een forse meerkikker, Leeuwarden 30 mei 2020. (Foto: Wim Andela)

Boompad

Midden in het bos in Bennekom zag Fons Koomen tijdens de hete zomer in de maand juli een 'boomkroonpad'. De gewone pad zat heerlijk op anderhalve meter hoogte in de boom met achter zich een plasje water waar ze graag indook voor een beetje verkoeling.

(Foto's: Fons Koomen)

Zwemmen met salamanders

Er zijn niet veel mensen in Nederland die kunnen zeggen dat ze in hun eigen zwemvijver in de tuin samen kunnen zwemmen met een leucistische neotene kleine watersalamander. Ton en Marlies Lennaerts uit Kessel (Limburg) zijn bevoorrecht en kunnen dat wel. Zij stuurden ons 20 juli 2020 deze mooie foto's.

(Foto's: Ton en Marlies Lennaerts)

Geelbuikvuurpadden monitoren

In juni 2020 werd er in Bemelen een cursus monitoren van de geelbuikvuurpad georganiseerd door RAVON en IKL. Deze schattige beestjes leven in poelen en ondergelopen karrensporen in de groeve. Maar of het goed gaat met de populatie is maar de vraag. Daarom is het belangrijk dat een aantal keer per jaar de padden worden geteld.

Dus op naar de poelen met zo'n tien vrijwilligers. Op gepaste afstand van elkaar én de koeien in de wei, kregen we eerst uitleg over hoe we dit op een gestandaardiseerde wijze moeten gaan doen. Vervolgens zijn we de groeve ingegaan en troffen bij de eerste poel al gelijk drie volwassen geelbuikvuurpadden aan. Deze werden uitgebreid bestudeerd, zodat we ze allemaal goed kunnen herkennen. Eén goeie tip: kijk naar de buik.

In de volgende, met water gevulde poelen, was het ook steeds raak. Tientallen exemplaren, maar ook de eitjes en larven van de geelbuikvuurpadden hebben we gezien. Iedereen kan deze nu blindelings herkennen. Natuurlijk leeft er meer in een poel dan een alleen de geelbuikvuurpad. Dus ook kleine bruine kikkertjes, vroedmeesterpadlarven, Alpenwatersalamanders en watersalamandereitjes werden door onze scherpe ogen waargenomen. Bij het optrekken van een zeildoek werd zelfs een hele Alpenwatersalamander-familie ontdekt en twee vroedmeesterpadden. Een pareltje was het klompje eitjes van de vroedmeesterpad in het water. En over alles wat we zagen kregen we fantastisch uitleg van Naomi Lambrikx van RAVON en Piet Oudejans van IKL.

De middag stond echt in het teken van de amfibieën, want de prachtig bloeiende orchideeën onderweg werden links gelaten en twee reeën werden ruw opgeschrikt door ons. We hebben een hele leuke en leerzame middag gehad. En met dat tellen van die padden gaat het wel goed komen!

Astrid van Tubergen

Geelbuikvuurpad. (Foto: Astrid van Tubergen)

Alpenwatersalamander-familie. (Foto: Jo Houben)

Vroedmeesterpadden. (Foto: Astrid van Tubergen)

Een juweeltje: eitjes van de voedmeesterpad. (Foto: Astrid van Tubergen)

De (sub)adulte geelbuikvuurpad wordt jaarlijks drie keer geteld door Jöran Janse (RAVON). In een ver verleden konden alle wateren bezocht worden binnen het NEM Meetprogramma Amfibieën, al dan niet in combinatie met het scheppen naar kikkervisjes van de vroedmeesterpad. Maar helaas is het niet meer haalbaar dit jaarlijks voor alle wateren te doen. Daarom zoeken we vanaf 2020 hulp van vrijwilligers die enkele keren geelbuikvuurpadden willen tellen. In 2019 is tijdens de platformbijeenkomst Geelbuikvuurpad en Vroedmeesterpad een oproep gedaan te helpen ter aanvulling van de professionele monitoring.

Het Platform Geelbuikvuurpad en Vroedmeesterpad heeft als doel om de verschillende groepen die zich met deze twee bedreigde en beschermde paddensoorten bezighouden bij elkaar te brengen: de professionals, grondgebruikers en de buurtbewoners. Voor meer informatie zie: https://www.ikl-limburg.nl/buitenkans/platform-geelbuikvuurpad-en-vroedmeesterpad/

Zandhagedis met afwijkende tekening. (Foto: Harm Hofman)

Drenthe, meer dan alleen heide

Drenthe is een provincie met relatief veel (grote) natuurgebieden waar reptielen voorkomen. Het landschap varieert van hoogveencomplexen, beekdalen, keileembulten tot droge heide. Het voorkomen van reptielen varieert daardoor ook per streek en monitoring van reptielen is hier heel belangrijk.

Van de hagedissoorten heeft de levendbarende hagedis de grootste verspreiding. Hazelwormen zijn het makkelijkst te vinden in het noordwestelijke deel van de provincie terwijl ze in het zuidoostelijk deel zeldzaam zijn. De zandhagedis daarentegen komt alleen voor op de Hondsrug en het Holtingerveld. De adder komt redelijk algemeen voor. Enkele van de grootste Nederlandse bolwerken van deze soort liggen in deze provincie. Maar ook kleine veensnippertjes en heideterreintjes kunnen nog populaties adders huisvesten. De ringslang komt ook vrij algemeen voor en wordt zowel binnen als buiten natuurgebieden gevonden. De provincie herbergt ook enkele grote populaties van de gladde slang. Maar of je deze verborgen soort gaat zien, blijft onvoorspelbaar.

De hoge diversiteit aan reptielen in veelal hoge dichtheden maakt Drenthe een walhalla om te monitoren! De provincie is echter relatief dunbevolkt waardoor het aantal reptielenmonitorders nog aan de lage kant ligt. Hopelijk kunnen we middels dit stukje enkele Drentenaren overhalen ook reptielen te gaan monitoren. Of misschien wel vaste

Screenshot met vacante telgebieden. (Bron: www.ravon.nl)

vakantiegangers in Drenthe. Er liggen hier namelijk diverse vacante trajecten die herbezet kunnen worden. Op de interactieve kaart van het NEM Meetprogramma Reptielen-invoerportaal kun je zien waar de vacante routes liggen, zie **https://reptielen.meetnetportaal.nl/**.

Heb je interesse om in een gebied te monitoren, laat het ons dan weten. Dit geldt ook wanneer je eigenlijk interesse hebt in een groen/bezet gebeid, want soms is daar extra hulp bruikbaar. Zo is de nieuwe boswachter op de Hondsrug zelf gaan tellen, maar ook hij kan nog hulp gebruiken!

Edo Goverse

Door paddenvlieg geïnfecteerde gewone padden lieten een vreemd spoor achter in een betonnen kroospoel in het Gerendal.

(Foto's: Edo Goverse)

Padden-kroos rit

Iedereen kent het beeld wel van een kroospoel of sloot waar banen doorheen lopen, veroorzaakt door watervogels die er doorheen zwemmen. Augustus jl. stonden we bij een kroospoel in het Gerendal te kijken naar geelbuikvuurpadden. Ook hier de wonderlijke patronen in het kroos. Maar de poel is van beton en relatief ondiep. En nog nooit eerder hadden we watervogels zoals eenden in dit droogdal in poelen gezien. Vreemd, wat kan het hebben veroorzaakt?

Na het volgen van de banen kwamen we uit bij twee gewone padden die half verscholen zaten onder het opgestuwde koos. Deze padden waren geïnfecteerd door de paddenvlieg en waren meer dood dan levend. Een keer per minuut werd er naar adem gehapt, maar verder was er geen activiteit van de padden te verwachten. Als de infectie met maden (myiasis) vordert ondergaat het slachtoffer gedragsveranderingen. Zo kunnen geïnfecteerde padden overdag gevonden en veelal in het water. Een eigen wil lijkt zo'n pad niet te hebben. Deze twee padden hebben desondanks een fraai spoor achter gelaten.

Jöran Janse & Edo Goverse

Buitenbeentje

Deze vijfpoter werd aangetroffen in een vangemmer ten behoeve van monitoring van de geherintroduceerde populatie knoflookpadden in de Kaaistoep, een waterwingebied nabij Tilburg. Hier wordt al ruim 25 jaar intensief aan natuuronderzoek en natuurontwikkeling gedaan. Herintroductie van de knoflookpad in samenwerking met ecologisch adviesbureau Natuurbalans-Limes Divergens BV uit Nijmegen is een van de vele activiteiten, waarmee in 2013 werd gestart.

Nadat vastgesteld was dat de uitgezette dieren geslachtsrijp waren en naar het voortplantingswater begonnen te trekken, is een intensieve monitoring uitgevoerd naar kooractiviteit én reproductiesucces. Sinds enkele jaren worden twee poelen in het voorjaar jaarlijks van een vangscherm voorzien. Hierdoor ontstaat een goed beeld van het totale aantal volwassen dieren dat jaarlijks naar de voortplantingswateren trekt, maar ook van het aantal juvenielen dat het water in de zomer weer verlaat. Alle dieren worden gewogen, gemeten en gefotografeerd. De monitoring wordt al die jaren uitgevoerd door vier vrijwilligers: Sven en Ron Felix, Jaap van Kemenade (die de pad met vijf poten aantrof) en Pieter Mueller (de fotograaf).

Knoflookpad met 5 poten. (Foto: Pieter Mueller)

Opmerkelijk was dat de vijfde poot langer was dan de actieve gezonde achterpoten. Het knoflookpadje bleek zijn vijfde poot wel te kunnen buigen en strekken, maar de poot werd niet actief gebruikt in de voortbeweging of bij het ingraven. De pad leek er bij beide activiteiten overigens ook geen last van te hebben. Behalve deze pad, vonden we ook twee juvenielen die een achterpoot misten en één die een voorpoot miste.
Met trots kunnen we echter melden dat er in 2020, naast deze vier juveniele exemplaren, meer dan 1.000 gezonde juveniele dieren dit ene water hebben verlaten! De verwachtingen waren al hooggespannen omdat er in het voorjaar in twee wateren in totaal circa 200 volwassen knoflookpadden werden gevangen. De vangstaantallen nemen ieder jaar toe, evenals het aantal wateren met kooractiviteit. Dat gaat dus wel goed komen met de knoflookpad in de Kaaistoep.

Pieter Mueller

Ringslang in de knoop

Aan de noordoostrand van de Noordoostpolder is de ringslang een algemeen voorkomende soort. Op 20 juni dit jaar word ik op een erf gevraagd waar een grote vijver, omringd met spoorbielzen, aanwezig is. Er is hier iets bijzonders aan de hand.

Slechts een deel van de ringslang was zichtbaar (foto 1) en na het incident ziet ze er gehavend uit (foto 2). Een deel van de staart is geamputeerd. (Foto's: Gré ter Woord)

Een gedeelte van een ringslang lijkt vast te zitten tussen twee gaten in een biels. Hoe kan dat? Is de slang eieren aan het leggen? Het is wel de tijd van het jaar. Er zit geen beweging in de slang maar ze leeft nog wel. Het zonnetje brandt de hele dag en dan moet dit een ongemakkelijke houding zijn met een deel van het slangenlijf op de biels in de volle zon. We besluiten om een natte lap op het uitstekende deel te leggen, dat is het minste wat we kunnen doen. De volgende dag ligt de ringslang nog op precies dezelfde plek. Als ze aan het eitjes leggen is dan zou ze toch dunner moeten worden en zichzelf uit deze benarde positie kunnen bevrijden?

Na drie dagen kom ik weer op het erf. Boven de biels steekt nu wel een klein stukje wervel uit van wat het puntje van haar staart had kunnen zijn geweest. Bij het aanraken spant ze zich aan en het achterste gedeelte van haar lijf floept ineens het gat uit. Er blijkt letterlijk een behoorlijke knoop in de overgebleven deel van de staart te zitten. Het staartdeel ziet er verkreukeld uit en er zit weinig leven in. Het is een strakke knoop die er niet vanzelf uit gaat. Direct pak ik dit deel op en maak het los. Roets, met enorme snelheid trekt de slang aan en ze glijdt snel verder in de holte onder de biels. Achteraf had ik dus eerst een foto moeten maken van deze knoop en dan pas eerste hulp moeten geven, maar dat werkt zo niet in de praktijk.

Mogelijk heeft de ringslang in een hol gedeelte van de biels weinig ruimte gehad en geprobeerd al kronkelend door het ene gat naar boven en door het ander gat weer naar beneden te glijden. Blijkbaar niet rekening mee houdend dat haar achterkant, de staart, kronkelend een knoop trok terwijl de rest van haar lijf deze vast aantrekt.

We hebben deze ringslang later nog meerdere keren gezien. Ze zag er gehavend uit en een groot stuk staart ontbrak. Zal ze dit beknelde avontuur overleven?

Gré ter Woord

Adder met kiezeltjes

Van Paul Snoeren ontvingen we een foto van een jonge adder met enkele kiezelsteentjes in zijn bek. Hij fotografeerde dit diertje half juni op het Dwingelderveld. Hij vroeg zich af wat er aan de hand kan zijn.

Wij vermoeden dat bij deze adder bij het opeten van een prooi, per ongeluk wat kiezeltjes in de bek zijn beland. Misschien zijn er aan de prooi wat kiezeltjes blijven plakken of was hij gewoon wat onhandig. Welke prooi valt helaas niet te zeggen. Jonge adders eten normaal gesproken jonge amfibieën, jonge hagedissen, nestmuizen of sprinkhaantjes.

(Foto: Paul Snoeren)

Gekko's overleven Nederlandse winter

Op 20 juli 2020 ontvingen wij bericht van Jacobien Donkers dat er al ruim een jaar bij familie van haar in Nistelrode twee gekko's in de tuin leven.

Ze stuurde een paar foto's mee en op basis van de foto's lijkt het te gaan om muurgekko's of Moorse gekko's (*Tarentola mauritanica*). Dit is een algemene soort in de landen rond de Middellandse Zee (Zuid-Europa en Noord-Afrika). Ze worden vaak gehouden als huisdier of liften ongemerkt mee met transporten van bijvoorbeeld olijfbomen, marmersteen en soms in vouwwagens of caravans.

De twee gekko's van circa 15 cm lang zitten regelmatig op de stenen muur en verschuilen zich achter een houten vierkant van planken bij verstoring (zie foto's). De bewoners hebben aangegeven dat ze regelmatig aanvoer van materiaal vanuit Italië hebben en in 2017 ook een machine vanuit Zuid-Spanje. Het is dus heel goed mogelijk dat ze met één van die transporten zijn meegereisd. Waar ze overwinteren is niet bekend.

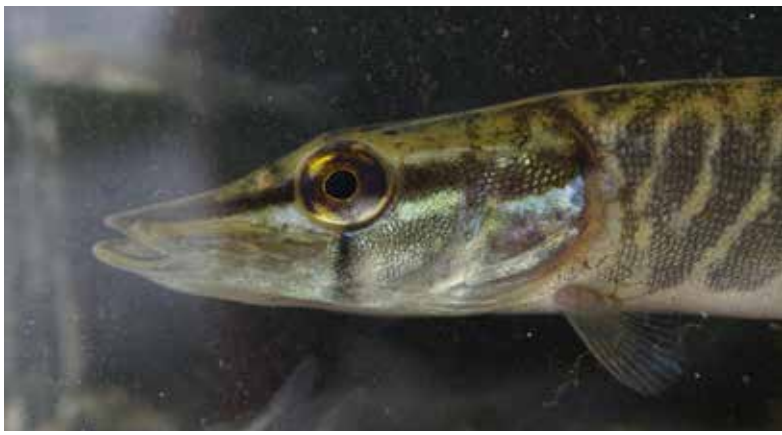

Deze twee gekko's in een tuin in Nistelrode hebben in ieder geval al één Nederlandse winter overleefd. (Foto's: Jacobien Donkers & Elly van der Heijden)

Visexcursie Friese Vrijwilligersdag Natuur

Op 5 september jl. werd voor de tweede keer de jaarlijkse Friese Vrijwilligersdag Natuur georganiseerd. Verspreid over de provincie werden meer dan 20 workshops en excursies gehouden, waaronder een RAVON-schepnetexcursie in natuurreservaat De Alde Feanen. Vanwege Covid-19 werden de excursies dit keer in extra kleine groepjes gehouden. Wie liever thuis bleef kon één van de zes online lezingen volgen.

In De Alde Feanen wisselen moeras en open water elkaar af. Dit maakt het een uitstekend gebied voor soorten als snoek, zeelt, ruisvoorn en bittervoorn. Ook komt de grote modderkruiper er voor; er eentje vangen vormde de "heilige graal" voor de excursie. Overigens was er stevige concurrentie want ook de zeearend komt in dit gebied graag een visje halen. Bij aanvang was het prachtig weer, maar tijdens de kennismaking en introductie rolden de eerste donkere wolken over het gebied. Nog voor de deelnemers hun waadpak aan hadden, barste de eerste stortbui los. Tijdens het vissen werd de regen gelukkig iets minder. Al snel werden de eerste vangsten gedaan, waaronder zeelt, ruisvoorn en blankvoorn. Opvallend was de aanwezigheid van de marmergrondel die het prima doet in de slibrijke slootjes van De Alde Feanen. Helaas bleef de vangst van een grote modderkruiper uit.

Vlak voor de afsluiting werd toch nog de verwachte snoek gevangen en bewonderd in het cuvet. Met zijn afwisselende licht- en donkergroene strepen een mooie afsluiting van de excursie.

Fabian Smith

RAVON organiseert dit najaar weer op verschillende plaatsen visexcursies, zie **www.ravon.nl/agenda**.
Lijkt het je leuk om met het schepnet de wateren in jouw regio te inventariseren op vissen? Meld je dan aan voor het Meetprogramma Zoetwatervissen of mail naar **f.smith@ravon.nl**.

Ook in 2020 weer ruïnehagedissen waargenomen

Dat de ruïnehagedis (*Podarcis siculus*) een notoire meelifter is vanuit Italië naar nieuwe leefgebieden, waaronder Nederland, mag ondertussen geen verrassing meer zijn. De dieren duiken soms op de raarste plekken op: in een broccoli-stronk in Arnhem (2010), in een opgevouwen tent in Grolloo (2010) en in een zak veldsla in Zwaansbroek (2017). Losse waarnemingen komen onder andere ook uit Halsteren (2011), Enschede (2014) en de Alblasserwaard (2019).

Op 8 april jl. werd midden in de bebouwde kom van Gouda een hagedis thuisgebracht door de kat des huizes. De waarneming werd doorgegeven via Waarneming.nl, inclusief foto, waarop een ruïnehagedis stond. De herkomst van het dier is onduidelijk. Een andere melding kwam binnen bij de RAVON-helpdesk op 18 juni, van een hagedis in een achtertuin in Enschede. Ook hier bleek een ruïnehagedis op de foto te staan. De waarneming is op ruime afstand van de eerdere waarneming in Enschede. Verspreiding vanaf die eerdere locatie zal dus niet aannemelijk zijn. De waarneemster is op vakantie geweest naar La Palma, maar hier komt de ruïnehagedis niet voor, dus een meelifter is uit te sluiten.

In augustus werd het pas echt druk

Allereerst werd op 1 augustus een waarneming van een ruïnehagedis doorgegeven in de bebouwde kom van Boekel, via Waarneming.nl. Dit dier werd al enige weken waargenomen. Op 16 augustus werd vervolgens een waarneming van een levendbarende hagedis doorgegeven nabij Weert. Die soort komt in de omgeving van Weert verspreid voor, dus een waarneming zou niet ongewoon zijn. Op de foto stond echter een ruïnehagedis. Het dier was aangetroffen op een composthoop naast een bedrijf dat onder andere bomen vanuit Italië importeert. De herkomst laat zich dus raden. Dit dier zal meegelift zijn op een zending bomen en is na aankomst de omgeving gaan verkennen. Twee dagen later, op 18 augustus, kwam een melding binnen van een hagedis die gevangen was in Schoonebeek in Drenthe. Ook hier komt levendbarende hagedis in de omgeving voor. Het dier scheen echter deels groen te zijn. Zandhagedissen zijn een wat zeldzamere verschijning en de dichtstbijzijnde populatie bevindt zich een stuk verder weg, ten noorden van Emmen. Dit dier was gevangen en bij navraag konden er foto's gemaakt worden. Ook hier stond een ruïnehagedis op de foto. De herkomst van het dier is nog onduidelijk, maar naar alle waarschijnlijkheid is ook dit exemplaar vanuit Italië meegelift.

Portret van een ruïnehagedis. (Foto: Jelger Herder)

De ruïnehagedis die in een achtertuin in Enschede werd waargenomen en op 18 juni bij RAVON werd gemeld. (Foto's: Els Fransen)

Zo blijven er dus over de jaren heen verspreid door het land ruïnehagedissen opduiken (zie verspreidingskaart : https://www.verspreidingsatlas.nl/R728). Ook de muurhagedis duikt, al een stuk langer, op allerlei plaatsen op. Ook hier zitten soms exemplaren bij met een Italiaanse oorsprong en groene ruggen. We blijven deze soorten en hun verspreiding in de gaten houden, dus klop na de vakantie de tent bij het weer opbergen even goed uit op meelifters en geef je waarnemingen door!

Rémon ter Harmsel

Hazelworm in de duinen

Judith Vinkesteijn vond deze mooie hazelworm in Nationaal Park Zuid-Kennemerland in het zand op het Cremerpad naar Parnassia aan Zee. Door de verborgen levenswijze tref je hazelwormen niet vaak zo open en bloot aan. In het Zuid-Kennemerland is deze soort zeker geen zeldzame verschijning (zie ook artikel op pagina 4 in deze nieuwsbrief), maar komt de hazelworm hier van oorsprong niet voor en is deze soort hier dus ooit uitgezet. De eerste meldingen stammen uit begin 1900, dus de soort wordt inmiddels wel als ingeburgerd beschouwd.

(Foto: Judith Vinkesteijn)

(Foto: Vincent Schaaphok & Dick Willems)

Onbekend slangenhemd

Vervellingen van reptielen zijn vaak goed tot op soort herkenbaar als er gelet wordt op een aantal kenmerken. Bij (Nederlandse) slangen zijn dat de schilden op de rug (gekield of niet), schub voor de cloaca (gedeeld of niet) en de kopschilden (klein of groot).

Vincent en Dick vonden nabij Vledder (Zuidwest Drenthe) een slangenhuid en vroegen zich af om welke soort het gaat. Gladde slang konden we direct uitsluiten vanwege de aanwezigheid van gekielde schubben. Vanwege het ontbreken van een foto van kop en/of cloaca, kunnen we niet met zekerheid zeggen of het om adder of ringslang gaat. Aangezien bij adders meestal de zigzagtekening nog wel zichtbaar is, vermoeden we dat het gaat om een ringslang.

Op onze website, **www.ravon.nl/herkenningskaarten** is een handige herkenningskaart voor vervellingshuiden te vinden met de kenmerken waar je op kan letten.

Zeer bedreigde Antilliaanse leguaan geboren in Blijdorp

Antilliaanse leguaan geboren op 30 september in Diergaarde Blijdorp. (Foto: Diergaarde Blijdorp)

In Diergaarde Blijdorp is een zeer bedreigde Antilliaanse leguaan (*Iguana delicatissima*) uit het ei gekropen. Een heuglijk moment voor het internationale fokprogramma, waar Blijdorp een belangrijke rol in speelt.

Al sinds 2014 werken stichting RAVON, St. Eustatius National Parks (STENAPA) en Diergaarde Blijdorp samen aan een project om de ex-situ populatie van Antilliaanse leguanen te versterken. Dit wordt nodig geacht wegens de huidige precaire situatie van de natuurlijke populaties. Van de Antilliaanse leguaan wordt een kleine ex-situ populatie gehouden in een aantal EAZA (European Association of Zoos and Aquariums) dierentuinen, waaronder Diergaarde Blijdorp in Rotterdam. Met deze leguanen is het de bedoeling een robuuste populatie bestand achter de hand te houden, dat nu zal profiteren van de genetische input door de leguanen uit St. Eustatius. Daarnaast biedt het kansen om zorg-en-fok technieken te ontwikkelen met de bedoeling de opgedane kennis uiteindelijk toe te passen op St. Eustatius.

Zojuist uit het ei gekropen. (Foto: Tim van Wagensveld)

Nakomeling 'Rutte leguanen'
De jonge leguaan is een nakomeling van de leguanen die op 15 mei 2018 vanuit Sint-Eustatius naar Nederland zijn gevlogen. Bij hoge uitzondering mochten de vier leguanen met minister-president Mark Rutte meevliegen in het regeringsvliegtuig na zijn bezoek aan Caribisch Nederland.

Een naam voor de leguaan?
Het is belangrijk dat de inwoners van St. Eustatius zich betrokken blijven voelen bij dit project. Daarom is besloten dat de kinderen van STENAPA's junior rangers club een naam mogen verzinnen voor de jonge leguaan. Hiermee hopen we onder andere dat er meer trots en affiniteit wordt gecreëerd voor de leguanen. STENAPA geeft daarnaast regelmatig les op de verschillende scholen op het eiland over de flora en fauna waaronder de leguaan. Met gerichte educatie is het de bedoeling de denkwijze rondom de natuur te verbeteren, zodat de leguanen (en veel andere soorten) uiteindelijk niks meer te vrezen hebben.

Samenwerking
RAVON, STENAPA en Diergaarde Blijdorp blijven samen toewerken naar het versterken van de natuurlijke populatie. Hiervoor moet er wel gezorgd worden dat St. Eustatius vrij is (en blijft) van de invasieve groene leguaan (*Iguana iguana*). Deze soort zorgt er voor dat de Antilliaanse leguaan op verschillende eilanden uitsterft.

Het is de bedoeling dat in de toekomst de organisaties samen aan een eigen fokprogramma op St. Eustatius werken. Ook is het mogelijk dat er met *headstarting* wordt begonnen. Hierbij worden jonge dieren gehouden en verzorgd zodat ze het meest kwetsbare deel van hun leven goed doorkomen, en bij het uitzetten een grotere kans op overleving hebben. Momenteel doet RAVON onderzoek naar het natuurlijke dieet van de leguanen, zodat ook dit in de dierentuin kan worden nagebootst.

Tim van Wagensveld

RAVON-dag op 14 november 2020

In 2020 is alles anders, zo weten we inmiddels. En dus hebben we ons afgevraagd hoe we dit jaar de jaarlijkse RAVON-dag kunnen organiseren. Omdat het in deze tijd niet verantwoord is om met honderden mensen samen te komen, krijgt de RAVON-dag 2020 de vorm van een webinar. Het belooft niettemin een boeiend programma te worden, met onder andere interessante lezingen en de bekende basiscursussen in een online variant. Zet **zaterdag 14 november** maar vast in je agenda. Aanmeldmogelijkheid voor de RAVON-dag en de basiscursussen volgt via **www.ravon.nl/ravondag**.

Vooraankondiging 11e Noord-Hollandse Natuurdag

Eén keer in de twee jaar is er een Noord-Hollandse Natuurdag en dit jaar is deze op **zaterdag 19 december 2020**. Vanwege de Corona-maatregelen is nog niet bekend of de dag zal plaatsvinden in de Aristo-zalen in Amsterdam-Sloterdijk of dat het een digitale bijeenkomst. Houd de datum wel alvast vrij in uw agenda!
Alle Noord-Hollandse natuuronderzoekers én natuurliefhebbers zijn welkom om de 12 verschillende presentaties te volgen.

Enkele sprekers zijn al bekend waaronder Geert Timmermans over 25 jaar onderzoek aan ringslangen.

De POFF (waar RAVON aan deelneemt) en Landschap Noord-Holland organiseren deze Natuurdag en de Provincie Noord-Holland en de Nationale Postcode Loterij maken de dag financieel mogelijk. Meer informatie: **www.landschapnoordholland.nl/natuurdag**

RAVON hemelvaartweekend 2021 Noord-Brabant

Deelnemers tijdens het RAVON Hemelvaart-weekend in Drenthe. (Foto: Jelger Herder)

Het jaarlijkse reptielen en amfibieën inventarisatie weekend ging door de Corona-uitbraak in 2020 helaas niet door, maar in 2021 halen we de gemiste gezelligheid, leuke waarnemingen en mooie natuur gewoon in! Standplaats is Loon op Zand, data: 12 t/m 16 mei 2021.

Nuttig en gezellig
Gegevens verzamelen en kennisoverdracht, daar draait het natuurlijk om. We gaan in kleine groepen naar zowel gebieden waar bijzondere soorten voorkomen als naar gebieden waar weinig over bekend is. 's Avonds zijn er excursies, lezingen en kun je meedoen met de traditionele soortenquiz.

Voor wie
Het weekend is voor iedereen met passie voor amfibieën en reptielen. Ook als je weinig ervaring hebt, nodigen we je van harte uit om mee te gaan en meer te weten te komen over reptielen en amfibieën.

Aanmelden kan via **www.ravon.nl/Hemelvaartweekend**
Op deze pagina vind je ook de verslagen van voorgaande jaren.

Vrijwilliger aan het woord

Cees van der Leeuw

Op stap met de waterwerkgroep
Op een vrijdagmorgen in het voorjaar druppelen de vrijwilligers van de Waterwerkgroep IVN Veldhoven-Eindhoven-Vessem rond 9.30 uur een voor een binnen in het IVN gebouw. Die dag gaan we een aantal vallen die de avond ervoor in de Dommelvallei, tussen Eindhoven en de Belgische grens, zijn uitgezet legen. Een en ander gebeurt in overleg met Natuurmonumenten.

Amfibieënmonitoring
Hiermee monitoren we amfibieën in dit gebied, hoofdzakelijk salamanders, teneinde de aanwezigheid en migratie van populaties te kunnen vaststellen. Ook bekijken we planten, insecten, vissen en wat er nog meer voor leuks ten tonele verschijnt. Bij de Waterwerkgroep is een diversiteit aan kennis aanwezig. Wat we allemaal meenemen: netjes, cuvetten om de vangst te kunnen bekijken, foto-ontwikkelbakken om alles te kunnen tellen/determineren, plastic bakjes, insectenpotjes en boeken.

In de Dommelvallei liggen meer dan 40 poelen welke gemonitord worden en die we elke drie jaar twee keer in een seizoen bezoeken. Dat doen we met minimaal vier tot vijf leden per keer. Aan het begin van het seizoen wordt er een planning gemaakt welke poelen we wanneer en met wie gaan bezoeken. Per poel wordt de vangst bekeken en genoteerd om het later in een landelijk databestand in te kunnen voeren. Weten we niet wat we hebben gevangen, dan maken we een foto en zoeken het later alsnog uit.
Het seizoen loopt ongeveer van april tot juli. Als de amfibieëntrek minder wordt gaan we ons meer toeleggen op andere zaken in en rond die poelen. Vaak vinden we ook exoten zoals de Amerikaanse hondsvis, blauwband en de zonnebaars. In poelen met veel van die exoten is het aantal amfibieën meestal erg klein of nul en we bemonsteren deze poelen dan later ook niet meer.

Aanvullend visonderzoek beekprik
De Waterwerkgroep onderzoekt, op verzoek van de RAVON, ook de beekprik in de Dommel en de Keersop, beide gelegen in de Dommelvallei. Dit start meestal in september en wordt eens per week op een aantal locaties uitgevoerd. Wij werken hiervoor met minimaal vijf mensen per keer: vier in het water (bemonsteren, vangen, uitzoeken) en een of twee op de kant voor het determineren, opmeten en noteren. In een traject van 100 meter wordt per vijf meter een monster genomen door een bodemloze speciekuip in de beekbodem te drukken, de laag grond eruit te halen en te zeven. Meestal zit de beekprik in een ondergrond van fijne kiezel en plantenresten.

Doel is het bijhouden van de beekprikpopulaties in dit gebied over een langere termijn en het eventueel afvangen van een aantal exemplaren om deze elders te kunnen uitzetten. Afhankelijk van de tijd van het jaar kan dit vangen een erg frisse aangelegenheid zijn.

Het ophalen en legen van een amfibieënval.
(Foto: Harrie Kesseler)

Beekprikken vangen in de Dommel. (Foto: Cees van der Leeuw)

Ook de resultaten van dit onderzoek worden in een databestand opgeslagen en zijn zo voor iedereen beschikbaar. Al met al een leuke en nuttige bezigheid.

Meer informatie:
www.ivn.nl/afdeling/veldhoven-eindhoven-vessem

De Kaukasische dwerggrondel

Grote verspreiding in korte tijd

Eind 2019 werd de Kaukasische dwerggrondel, die van nature voorkomt rond de Zwarte Zee, al waargenomen net over de grens in een nevengeul van de Duitse Rijn bij Xanten. Afgelopen voorjaar, op 6 mei, werd hij tijdens een RAVON onderzoek voor het eerst aangetroffen in Nederland in de Biesbosch. Hierna werd de soort op verschillende plaatsen in behoorlijke aantallen aangetroffen in het rivierengebied tot aan de Haringvlietsluizen en ook in de Waal, de IJssel en de Lek. Dit doet vermoeden dat de Kaukasische dwerggrondel inmiddels over het hele Nederlandse deel van de Rijn kan worden aangetroffen.

Oorsprong

Oorspronkelijk komt de Kaukasische dwerggrondel uit het Ponto-Kaspische gebied rondom de Zwarte Zee. Eerder bereikten andere grondelsoorten uit dat gebied zoals de marmergrondel, zwartbekgrondel, Kesslers grondel en Pontische stroomgrondel ons land. Het Main-Donaukanaal, een gegraven verbinding tussen het stroomgebied van de Donau en de Rijn, heeft een belangrijke rol gespeeld bij de opmars van deze exoten. Het lijkt aannemelijk dat ook de Kaukasische dwerggrondel gebruik gemaakt heeft van deze verbinding.

In het oorspronkelijke verspreidingsgebied komt de soort voornamelijk voor in de kustwateren maar de soort gedijt ook goed in brak- en zoetwater.

Hoe herken je de Kaukasische dwerggrondel?

De Kaukasische dwerggrondel is een kleine bodemvis die sterk lijkt op de inheemse brakwatergrondel. Hij wordt maximaal vijf centimeter groot. Voornamelijk in de paaiperiode is de Kaukasische dwerggrondel gemakkelijker te herkennen. Vrouwtjes hebben dan een felgele bijna fluorescerende buik. Een ander kenmerk is de stompe kop met een zeer korte neus. De schubben op de rug ontbreken tot aan de voorzijde van de basis van de tweede rugvin. De mannetjes hebben in de paaiperiode vier tot acht donkere banden op de flanken. Buiten de paaiperiode zijn er bij zowel de mannetjes als vrouwtjes donkere 'rommelige' vlekjes aanwezig op de flanken.

De uiterlijke kenmerken van de aangetroffen individuen wijzen op de Kaukasische dwerggrondel, maar om enkele zeer sterk gelijkende soorten uit te sluiten wordt er momenteel genetisch onderzoek gedaan.

Meehelpen?

Om de verspreiding en verdere invasie van de soort goed in kaart te kunnen brengen is het belangrijk dat vangsten worden doorgegeven. De soort is waarschijnlijk goed te vangen met een schepnet in de zandige oevers van het rivierengebied of de hiermee verbonden plassen. Voer je waarneming in op **Telmee.nl** of **Waarneming.nl,** en voorzie deze van foto's.

Mick Vos

(Foto's: Jelger Herder)